

Tärkeä tutkimus kärsii lähteidenkäytön ongelmista

Marjo Liukkonen:

Hennalan naismurhat 1918. Vastapaino 2018. 351 s.
ISBN 978-951-768-584-9.

Marjo Liukkonen kirjoittama *Hennalan Naismurhat 1918* julkaistiin alkuvuodesta suuren mediahuomion saattelemana. Vastapainon julkaisema kirja perustuu myöhemmin keväällä väitelleen Liukkonen väitöskirja-tutkimukseen. Tutkimuksen kolme pääkysymystä ovat: millaista arkea Hennalan vankileirillä elettiin, keitä siellä murhatut naiset olivat ja miten heidät valikoitiin teloitettavaksi. Teoksen teoreettinen viitekehys nojaa feministiseen sosiologiaan ja hyödyntää erityisesti Michel Foucault'n valtateoriaa sekä Hannah Arendtin tutkimuksia totalitarismista.

Kirjoitan tämän arvion sukupuolentutkimuksellisesti orientoituneen vankileiritutkijan silmin ja keskityn arviossani tutkimuksen esittämien uusien väitteiden ja niiden perusteena olevien lähteiden käytön arviointiin.

Marjo Liukkonen mukaan Lahdessa teloitettiin toukokuun kolmen ensimmäisen viikon aikana 216 punaista naista. Teloitettujen naisten kohtaloiden selvittäminen kuuluu ehdottomasti teoksen ansioihin. Naisten toimijuuden, motiivien, tunteiden ja ajatusten uuttaminen lähdeaineistosta on ansiokasta. Liukkonen kuvaa

myös naisten vankileirillä käyttämiä avoimen ja piiloisen vastarinnan muotoja ja hyödyntää tässä erinomaisesti teoreettista viitekehystään. Myös naisiin kohdistuvan vallankäytön eri muotojen analyysi onnistuu feministisesti orientoituneelta sosiologilta. Liukkosen teos antaa aiempaa tarkemman kuvan teloitettujen naisten lukumäärästä ja tutkija todella onnistuu vastaamaan kysymyksiensä siitä, keitä Lahdessa murhatut naiset olivat. Hän perustelee tätä tutkimustehtäväänsä kauniisti toteamalla, että pitää teloitettujen naisten tarinoita ja kohtaloita tärkeinä.

Selkeistä ansioistaan huolimatta *Hennalan naismurhat 1918* on kuitenkin ristiriitainen lukukokemus. Teosta vaivaa erityisesti kysymyksenasettelun kannalta vajavaisten lähdeaineisto ja riittämätön lähdekritiikki.

Vankileirit olivat toukokuun ensimmäisinä viikkoina vielä hallinnollisesti ja materiaalisesti organisoitumattomia ja siksi myös valkoisen terrorin vapaata toimintakenttää. Tästä syystä on ollut tapana erottaa organisoituneen vankileirihallinnon vastuulla oleva nälkä- ja tautikuolleisuus kenttäoikeuksien toiminnasta ja Valtiorikosoikeuksien määräämistä kuolemantuomioista. Valta-asemassa olevien toiminnan, motiivien ja vastuullisuusnäkökohtien analyysissa tällä erottelulla on merkitystä, ja ennen kaikkea erottelu myös ohjaa tutkimuskysymysten kannalta relevanttien lähdeaineistojen pariin. Koko kesän 1918 ajalta olevien *vankileiriaineistojen* avulla on hankala vastata tutkimuskysymykseen siitä, miksi *kenttäoikeudet* teloittivat naisia toukokuun alkupuolella.

Teoksen kompurointi alkaakin vastattaessa kysymykseen siitä, *miksi* naiset murhattiin. Tässä Liukkosen odottaisi tarkastelevan valkoista terroria laajemmin, varsinkin kun hän toteaa, että suurin osa hänen tutkimistaan naisista teloitettiin Lahden kaupungissa kenttäoikeuden päätöksestä. Täysin selvittämättä jääkin esimerkiksi Lahden kaupunginkomendantin Artturi Kävyin ja hänen myötään valkoisen armeijan johdon rooli kenttäoikeuden kuolettavassa toiminnassa. Sen sijaan kirjoittaja keskittyy jo teoksen otsikottasolla Hennalan vankileiriin. Aiemmista tutkimuksista Liukkonen esittelee punavankileiritutkimuksia, mutta ei käsittele aiheen kannalta relevanttia valkoista terroria ja kenttäoikeuksia koskevaa tutkimusta. Tästä seuraa, että Liukkosen laskee kaikki Lahdessa teloitettut naiset vankileirikuolleisuudeksi ja kritisoi aiempaa vankileiritutkimusta naisten vankileirikuolleisuuden vähättelystä. Liukkonen itse ei puutu Hennalan leirin yleiseen kuolleisuuteen muutoin kuin esittämällä virheellisen luvun Lahden vankileirillä kuolleiden kokonaismäärästä.

Ongelmat jatkuvat, kun Liukkonen kuvaa teloitustapahtumia ja vankileirin arkea vankien, teloitattajien ja vartijoiden muistitietoaineistojen avulla. Hän ei kuitenkaan noudata muistitietoaineistojen käsittelyssä jatkuvan kriittisyyden ja tilannekohtaisen arvion periaatetta, jota

tulisi soveltaa aina silloin, kun muistitiedolla halutaan selvittää myös historiallisia tapahtumia. Tutkija sanoo juoksuuttavansa viranomaisaineistoja muistelmien ohella kokonaiskuvan luomiseksi, mutta juuri viranomaisaineistojen käyttö on jäänyt keskeisiin teeseihin nähden liian vähäiseksi ja huolimattomaksi etenkin siksi, että tutkija ei tyydy historioitsijan perinteiseen rikostutkijan rooliin vaan toimii myös kärkkäästi tuomarina.

Kun Liukkonen tarkastelee Hennalan leirin arkea, häneltä jää osin käyttämättä Sotavankilaitoksen arkiston anti. Arkistosta löytyisivät esimerkiksi tutkijan peräänkuuluttamat ja hänen tarkoituksellisesti tuhoiksi epäilemänsä listat muun muassa sairaalohenkilökunnasta sekä pidätetyiltä takavarikoidusta omaisuudesta. Sotavankilaitoksen aineistot olisivat myös monessa kohtaa tarjonneet tukea väitteille, jotka nyt jäävät vankien muistitiedon varaan. Esimerkiksi toukokuun epäinhimillisen vähäiset ruokamäärät ja kokonaan ruoattomat päivät tulevat hyvin ilmi sekä leirin taloudenhoitajan kirjeenvaihdosta että leirin toimintakertomuksesta, samoin kuin lasten syntymät Fellmanin pellolla sekä vähintään 130 alle 15-vuotiaan lapsen pitäminen leirillä aina kesäkuun lopulle. Aineistot olisivat myös tarkentaneet leirin henkilökunnan toimintaa ja etenkin vastuunäkökohtia, joista tutkija on teoksessaan kiinnostunut. Nyt syytökset esimerkiksi ruokintakysymyksessä menevät monesti joko ohi maalin tai jäävät ilmaan roikumaan ilman asianmukaisia perusteluja.

Huolimattomasta lähdeytöskentelystä kertovat myös ajoittainen tärkeiden viitteiden puute ja tekijän taipumus viitata toisen käden lähteisiin silloin, kun ensikäden lähde olisi ollut saatavilla. Tutkija kyllä kirjoittaa kauniisti lähteiden arvioinnin tärkeistä, tendenssikritiikistä ja asiallisuudesta, mutta erityisesti kovat väitteet eugeniikasta, vankien tahallisuudesta näännyttämisestä ja kulkutautien tahallisesta tartuttamisesta olisivat vaatineet tarkempaa lähdeytöä – jo tutkimuseettisistä syistä. Lähteiden ajallisuus jää paikoin huomioimatta, jolloin päädytään esimerkiksi perustelevaan toukokuun leiriolosuhteita lähdeaineistoilla, jotka käsittelevätkin elokuun tilannetta.

Tutkija esittää, että leirin sairaalan funktio oli kartuttaa lääkärin tietoutta eugeniikasta altistamalla vangit tahallisesti tartuntataudeille. Väitteen perustelun kannalta ongelmallinen on sekaannus isän ja pojan välillä. Toisin kuin Liukkosen väittää, leirillä palvelut lääkäri ei ollut kuuluisa hygienian professori Vilhelm Sucksdorff (1851–1934), vaan hänen poikansa, tuolloin lääketieteen kandidaatti Vilhelm Immanuel (1892–1971). Leirin sairaalan katastrofaalinen tila kuitenkin esitetään useassa kohtaa (s. 80, 133 ja 143–149) tartuntatautispesialisti-isä Sucksdorffin tietoisena ihmiskokeena. Kirjoittaja sivuuttaa myös muistitiedossakin mainitun vankien varhaisen rokottamisen isorokkoa vastaan, kun tarkoitetaan lienee todistaa, että tauteja tartutettiin tahallaan.

Eugeniikkateesiä sovelletaan myös kysymykseen teloitettavien naisvankien valikoimisperusteista. Tutkimus noudattaa aiemmissä tutkimuksissa esitettyä näkemystä punaisten naisten yliseksualisoinnista, epäinhimillistämisestä ja julmasta kohtelusta osana nationalistista projektia. Kenttäoikeuden jäsen Hans Kalmin neuvonantajana toimineen Lauri Pihkalan Martti-veljen rotuhygienististen ja naisvihamielisten kirjoitusten perusteella Liukkonen esittää, että teloitettavaksi valittiin ennen kaikkea rodunjalostajien vaarallisina pitämiä vapaita tehtaalaisnaisia. Tutkijan todisteet tästä perustuvat Pihkaloiden ja Kalmin henkilöiden lisäksi muun muassa Ilmari Kiannon ja Adolf Hitlerin kirjoituksiin. Naismurhien tärkeänä pontimena esitetään myös Kalmin pataljoonan miesten korkea koulutustausta. Tämän kiintoisan huomion tilastollinen todentaminen ja vertaaminen muualle olisi kenties voinut tuoda väitteelle vielä lisätukea.

Edellä tekemieni huomautusten tarkoitus ei ole kumota esimerkiksi eugeniikkateesiä mahdottomana vaan osoittaa, että tutkijan käyttämillä aineistoilla sitä ei voida todentaa. Lisäksi näyttää siltä, että aineistoja, jotka eivät tue tutkijan johtopäätöksiä ei joko ole löydetty tai käytetty, ja että tutkimushypoteesiin kauniisti soivia asioita ei ole arvioitu tarpeeksi kriittisesti. Tutkija on siis paikoin noudattanut johtolankametodiaan vain haluamaansa tulokseen saakka. Tässä kohden haluan ankin korostaa, että on hyvän tieteellisen käytännön mukaista pyrkiä selvittämään myös vastuussa olevan osapuolen toimijuutta mahdollisimman tarkasti ennen vakavien syytösten laukomista.

Teoksen selkeä vahvuus on sukupuolittuneen väkivaltakokemuksen ja vallankäytön analyysi, mutta siitä irrallaan esitetään syytöksiä, jotka ovat toisinaan tarkoitushakuisia ja jäävät ilman todistusvoimaa. Lahtelaisten henkilöiden suomiminen verirahoilla rikastumisesta jää heitoksi, jota ei perustella tutkimustiedolla vaan kuitataan pisteliäillä huomautuksilla. Nykyisten vastuullisten tutkimuseettisten standardien rajoja koetellaan silloin, kun tutkittavia, myös väärintekijöitä ja rikollisia, käsiteltäessä ei käytetä kunnioittavaa kirjoitustapaa. Historiantutkimuksen, mikrohistoriallisen lähestymistavan ja varmasti myös historiallisen sosiologian eräs peruseriaate on menneisyyden toimijoiden mentaliteettien avaaminen ja ymmärtäminen (joka on ehdottomasti eri asia kuin niiden hyväksyminen). Hirmutekoja tutkittaessa huolellinen ja kriittinen tutkimustyö on myös uhrien kannalta tärkeää. Tämän periaatteen uupuminen syö kielellisesti erinomaisen teoksen uskottavuutta.

Virva Liski, FM
Helsingin yliopisto